

ЕЛЕКТРОННО ИЗДАНИЕ

БЮЛЕТИН

СЪДЕБНА ПРАКТИКА ПО ПРАВТА НА ЧОВЕКА

Брой 14, декември 2011 г.

Съдържание

В настоящия четиринадесети бюлетин „Съдебна практика по правата на човека“ ще намерите кратко резюме на решенията, постановени през ноември 2011 г. от Европейския съд по правата на човека („ЕСПЧ“) по дела срещу България, подбрани решения на ЕСПЧ по дела срещу други държави, решения на Комитета на министрите на Съвета на Европа по изпълнението на решения на ЕСПЧ срещу България, както и решения на Съда на Европейския съюз („СЕС“) по дела, касаещи защитата на правата на човека. Бюлетинът излиза в електронен вариант и се разпространява безплатно.

Подбрани и представени са решения в следните области:

- право на живот;
- забрана за изтезание и нечовешко и унижително отнасяне или наказание;
- право на свобода и сигурност;
- право на справедлив съдебен процес, разумен срок и презумпция за невинност;
- право на зачитане на личния и семейния живот;
- свобода на изразяване, на съвестта и религията, на събранията и на сдружаване;
- забрана за дискриминация;
- право на собственост
- други права.

Амбицията на фондация „Български адвокати за правата на човека“ е този бюлетин да достига до максимално широк кръг представители на юридическата професия и да ги подпомага в работата им по прилагане на европейските правозащитни стандарти в България.

1. ПРАВО НА ЖИВОТ

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Комуникирана е жалба на роднините на лице, застреляно от полицаи при залавянето му за кражба на камион.

Комуникирана жалба по делото [Mihaylova and Malinova v. Bulgaria \(no. 36613/08\)](#)

Комуникирана е жалбата на близките на г-н Михайлов, лице от ромски произход, застреляно от полицейски служител при акция по залавянето му заради опит за кражба на камион. Роднините на убития твърдят нарушение на правото на живот по чл. 2 от Конвенцията в неговия материален и процедурен аспект. Съдът задава въпроси, за да установи дали е имало абсолютна необходимост от употреба на сила от страна на полицаия при залавянето на г-н Михайлов, както и дали разследването по случая е било ефективно и е обсъдило въпроса за необходимостта от употреба на сила.

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ

Липсата на ранна и точна диагностика на специфичния вид туберкулоза, от която е страдал жалбоподателя, както и забавянето в осигуряването на необходимото лечение и предоставянето на медицински грижи от специализиран лекарски персонал представляват нарушение на позитивното задължение на държавата да защити здравето и живота на жалбоподателя в затвора.

Решение на Съда по делото [Makharadze and Sikharulidze v. Georgia \(no.35254/07\)](#)

Фактите: През януари 2009 г. първият жалбоподател, г-н Makharadze, починал в затвора от белодробна туберкулоза. Втората жалбоподателката е неговата вдовица.

Г-н Makharadze, който страдал от туберкулоза, бил задържан през март 2006 г. и осъден през юли същата година за притежание на наркотици. Няколко дни след задържането му здравословното му състояние се влошило рязко и той бил преместен в затворническата болница. Там се оказало, че болестта му е специфичен вид (мултирезистентна туберкулоза) и не се влияе от конвенционалното лечение. За лечението му били нужни специални условия и специфични лекарства. Въпреки двете гладни стачки, резултатите от допълнителните прегледи, извършени на жалбоподателя и решението на Съда по чл. 39 от Правилата на Съда (привременни мерки, указващи на правителството да премести г-н Makharadze за лечение в специализирана болница) жалбоподателят не бил преместен в подходящо медицинско заведение. Правителството сочи, че осигуреното лечение на жалбоподателя в новата затворническа болница през октомври 2008 г. било на същото ниво, ако не и на по-добро от това, което можело да му бъде предоставено в обикновена болница.

Решението: ЕСПЧ подчертава, че централният въпрос в настоящото дело не е липсата на медицински грижи по принцип, а по-скоро твърдяната липса на лечение на един много специфичен вид туберкулоза, причинила смъртта на жалбоподателя.

При преценката на действията на властите Съдът отбелязва, че макар още през юни 2006 г. да е било ясно, че болестта на

жалбоподателя не се влияе от стандартното лечение, е изминала повече от година до провеждането на тестове, които да установят към кое лекарство причинителят на болестта все още не е развил резистентност. След това са изминали още седем месеца до осигуряването на уточнените лекарства. На последно място, медицинския персонал в затворническата болница не е имал необходимия опит за лечение на мултирезистентна туберкулоза.

Освен това, макар лекарите в затвора да са предупреждавали жалбоподателя, че гладните стачки могат да влошат състоянието му, в досието му няма данни, че е търсена помощта от страна на властите на психолог или психиатър. Основната причина за гладните стачки на жалбоподателя е бил отказа на властите да му направят разпоредените от националните съдилища допълнителни медицински прегледи и да го преместят в специализирана болница. Макар заболяването на г-н Makharadze да не е било абсолютна предпоставка за замяната на наказанието му с по-леко, Съдът отбелязва, че съдилищата не са отчетли по никакъв начин сериозно влошеното му здравословно състояние, което по мнение на медицински експерти се е влошило в затворническите условия, както и факта, че в затвора той не е можел да бъде ефикасно лекуван.

Съдът в допълнение отбелязва, че е нямало ефективно разследване на причините за смъртта на г-н Makharadze. Въпреки че той е починал в затворническата болница въпросът за индивидуалната отговорност на лекуващите го лекари никога не е бил предмет на независимо, безпристрастно и всестранно разследване.

Кумулативният ефект от всички тези фактори са повече от достатъчни за заключението, че държавата не е запазила здравето и живота на г-н Makharadze в затвора, в нарушение на чл. 2 от Конвенцията.

По отношение на оплакването по чл. 34 от Конвенцията (право на индивидуална жалба и забрана държавите да пречат на ефективното упражняване на това право), по силата на чл. 39 от Правилата на Съда ЕСПЧ е указал като привременни (спешни) мерки на правителството да премести г-н Makharadze в специализирана болница, в която да може да му се осигури подходящо лечение. По това време затворническата болница не е разполагала с необходимото лабораторно оборудване, нито с нужните за лечението на този вид туберкулоза лекарства, нито с медицински специалисти, които да са подготвени да провеждат комплексно лечение на мултирезистентна туберкулоза. Всичко това е било известно или е трябвало да бъде известно на правителството, тъй като по различни поводи квалифицирани експерти са отбелязвали неадекватността на лечението на първия жалбоподател в затвора. Когато е било постановено решението по чл. 39 от Правилата на Съда две болници в Грузия са разполагали с необходимото оборудване и специалисти, което означава, че е било възможно г-н Makharadze да бъде преместен в една от тях. Правителството не е посочило никакви обективни причини да не изпълни постановените привременни мерки. Следователно е налице нарушение на чл. 34 от Конвенцията.

2. ЗАБРАНА ЗА ИЗТЕЗАНИЕ И НЕЧОВЕШКО И УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ

• ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Съдът не намира нарушаване на позитивните задължения на държавата по чл. 3 от Конвенцията по отношение на проведеното разследване по обвинение в блудство над малолетно дете.

Решение на Съда по делото [M.P. and others v. Bulgaria \(no. 22457/08\)](#)

Фактите: Жалбоподатели са г-н М.П., неговият син и бабата на момчето по майчина линия. След развод между първия жалбоподател и съпругата му упражняването на родителските права върху сина им било предоставено на майката, която впоследствие заживяла на съпругески начала с друг мъж. През 2007 г. срещу този мъж било образувано наказателно производство по обвинение в блудство с доведения му малолетен син. След прекратяване на производството поради липса на достатъчно доказателства и провеждане на допълнително разследване, в резултат на което в рамките на досъдебната фаза били разпитани около 40 свидетеля и изготвени около 18 експертизи, през 2009 г. делото отново било прекратено от прокуратурата и прекратяването било потвърдено от съда.

Бащата и бабата на детето водили дела по Закона за защита срещу домашното насилие, но без успех. При производство, поискано от бащата и бабата на момчето за настаняването му при бабата по реда на Закона за закрила на детето съдът отказал, тъй като не намерил наличието на сексуално насилие над детето за доказано и в негов интерес било то да остане в дома си. Според доклади на Агенцията за закрила на детето момчето живеело в спокойна и

хармонична обстановка и нямало данни за риск от сексуално насилие върху него. Междувременно първият жалбоподател потърсил съдействие от властите за възстановяване на контактите между него и сина му, в резултат на което през 2008 г. била организирана тяхна среща. Третата жалбоподателка също поискала уреждане на контактите с внука ѝ по реда на Семейния кодекс, което било уважено от съда.

Решението: ЕСПЧ разглежда оплакванията на жалбоподателите относно твърденията за бавно и неефективно разследване на властите срещу доведения баща и техният неуспех да защитят детето от нечовешко и унизително отнасяне, както и относно защита на физическия му интегритет по членове 3 и 8 от Конвенцията, по подобие на подхода си по делото *M.C. v. Bulgaria* (no. 39272/98). ЕСПЧ обявява тези оплаквания за допустими, но неоснователни.

Съдът напомня, че позитивните задължения на държавата по чл. 3 и чл. 8 за охрана на физическия интегритет на лицето включват защита и спрямо действия от трети лица и може да се изразяват в ефективността на наказателното преследване. Същевременно не е налице абсолютно право на повдигане на обвинение или осъждане на дадено лице. Затова предмет на проверка на Съда е дали властите са провели бързо и ефективно разследване, като са предприели всички адекватни мерки, за да преустановят твърдяното насилие срещу втория жалбоподател и да опазят телесния му интегритет.

В тази връзка ЕСПЧ отбелязва, че властите веднага са образували наказателното производство, провели са съответните процесуално-следствени действия, но в крайна сметка задължението за разследване

не е задължение за резултат и в този смисъл не всяко разследване трябва по необходимост да приключи успешно с благоприятен изход за жалбоподателите. Съдът отбелязва, че по делото е имало противоречиви доказателства и националните власти не са могли да вземат категоричен извод по случая. Следователно не е налице укоримо negliжиране или липса на воля от страна на полицията и прокуратурата при правилното установяване на фактите по делото и наказването на евентуалния извършител.

Освен това и социалните служби са положили усилия за защитата на детето, а отказът за извеждане на момчето от дома му не може да се разглежда като неуспех на властите за предоставяне на адекватна защита. Според Съда въпреки някои пропуски националните съдилища задълбочено са разгледали случая и са се отнесли с дължимата грижа, за да защитят интереса на втория жалбоподател. Съдът отхвърля и оплакванията на бащата по чл. 3, според който властите са се отнесли унижително с него, като не са му давали информация по случая и цялостното им отношение било пропито от формализъм, бюрократичност и липса на заинтересованост.

Без уважение Съдът оставя и оплакванията на бащата и детето по чл. 8 от Конвенцията по отношение на поддържане на личните контакти помежду им, защото намира, че бащата не е бил лишен от родителски права, не е потърсил изпълнение на съдебно решение, което му определя режим на контакти, освен това между него и сина му са организирани срещи със съдействието на съответните институции. Същото важи и за оплакванията по чл. 8 спрямо отношенията между детето и баба му, на която бил предоставен по съдебен ред режим на контакти.

• ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ

Стерилизацията на жена от ромски произход без нейното осъзнато информирано съгласие представлява нечовешко отнасяне. Словакия не е изпълнила позитивните си задължения ефективно да гарантира защитата на репродуктивното здраве на всеки, и по-конкретно на жените от ромски произход.

Решение на Съда по делото [V.C. v. Slovakia](#) (no. 18968/07)

Фактите: На 23.08.2000 г. жалбоподателката, г-жа V.C., тогава на 20 години, била стерилизирана в обществена болница по време на раждането на второто си дете. Жалбоподателката твърди, че по време на последните етапи на раждането лекарите я попитали дали иска да има още деца и ѝ казали, че ако има друго дете или тя, или бебето може да умре. Уплашена и разкъсвана от болка, тя подписала декларация-съгласие за стерилизация, но твърди, че в този момент не е разбирала какво означава стерилизация, естеството и последиците от манипулацията и, най-вече, факта, че тя е необратима.

Жалбоподателката не била уведомена за каквито и да било алтернативни методи за предпазване от забременяване. Подписът ѝ до напечатаните думи „Пациентката моли да бъде стерилизирана” бил разкрит и нечетлив. Жалбоподателката твърди, че ромският ѝ произход, който е изрично отбелязан в медицинското ѝ досие, е бил решаващ за стерилизацията ѝ. Управата на болницата, в която било извършено раждането, твърди, че причините за стерилизацията са медицински – опасност от разкъсване на матката – и че г-жа V.C. се е съгласила, след като е била предупредена от лекарите относно рисковете от трета бременност.

Стерилизацията имала сериозни негативни медицински и психически последици за г-жа V.C. Така, в началото на 2008 г. тя направила фалшива бременност и проявявала всички признаци на бременност, като се наложило да бъде лекувана от психиатър. Освен това, била отлъчена от

ромската общност, а през 2009 г. се развела със съпруга си, като твърди, че една от причините за това била, че не може да има повече деца.

През януари 2003 г. Центърът за репродуктивни права и Центърът за граждански и човешки права публикували доклад „Тяло и душа: Насилствена и принудителна стерилизация и други нарушения на репродуктивната свобода на ромите в Словакия”. По повод на изнесените в доклада факти били образувани няколко наказателни производства по твърденията за незаконна стерилизация на ромски жени, които били прекратени поради липса на извършено престъпление.

Самата жалбоподателка, след като научила от доклада, че стерилизацията не е животоспасяваща операция, завела едно гражданско и едно конституционно дело, в които твърдяла, че е била заблудена от персонала на болницата и искала да получи извинение за причиненото ѝ страдание, както и обезщетение. Гражданското дело приключило окончателно през май 2006 г., като въззивният съд потвърдил решението на районния съд (след събиране на множество доказателства и разпит на медицинския персонал). Съдът отхвърлил иска на жалбоподателката, като намерил, че в конкретния случай стерилизацията е била наложителна от медицинска гледна точка спрямо нейното лошо здравословно състояние и опасност от разкъсване на матката и е била извършена в съответствие с приложимото законодателство и със съгласието на жалбоподателката. Конституционната жалба, с която жалбоподателката искала от съда да отмени решението на гражданските съдилища поради нарушаване на нейни конституционни права и права, гарантирани ѝ от ЕКПЧ и Конвенцията за правата на човека и биомедицината, била оставена без уважение като явно необоснована.

По делото страните са представили информация за практиките по стерилизация в Словакия. Жалбоподателката е посочила множество публикации и доклади, включително от международни неправителствени организации, в които се

цитират необичайно високи проценти на жени от ромски произход в Източна Словакия (районът, от който е и жалбоподателката), които са били подложени на стерилизация (напр. 60% от жените, подложени на тази процедура в периода 1986-87г. са ромки, макар само 7% от населението в района да е от ромски произход). Правителството е представило доклад от май 2003 г., изготвен от група експерти, назначени да извършат проверка на фактите, изнесени в доклада „Тяло и душа”. Според доклада всички случаи на стерилизация, извършени през последните десет години в Словакия, били по медицински причини; броят на стерилизациите е едва 0,1% от броя на жените в Словакия, докато в европейските страни този процент се движи между 20% и 40%. В доклада се препоръчвали промени в законодателството с оглед ратифицираната от страната Конвенцията за биомедицината, както и мерки за обучение на медицинския персонал, което да се фокусира върху културните различия в райони с концентрация на ромско население. Препоръчвали се и мерки, които да гарантират, че пациентът е получил необходимата информация, която да му позволи да даде информираното си съгласие за лечение или отказ от лечение.

Решението: По оплакването за нечовешко отнасяне (чл. 3 от Конвенцията) Съдът отбелязва, че стерилизацията представлява една от най-значителните намеси в репродуктивния статус на едно лице и тъй като засяга множество аспекти на личния интегритет (физическо и психическо състояние, както и емоционален, духовен и семеен живот) изисква информираното съгласие на пациента, когато той е пълнолетен и психически здрав. Нещо повече, информираното съгласие като предпоставка за извършването на стерилизация е гарантирано в редица международни актове, включително ратифицираната през 1999 г. от Словакия Конвенция по правата на човека и биомедицината.

От представените документи обаче е видно, че жалбоподателката – дееспособна, пълнолетна пациентка – явно не е била уведомена в пълнота за здравословното си

състояние, за предлаганата стерилизация и/или за възможните алтернативи. Вместо това, по време на раждането ѝ е било казано, че би имало риск за нейния живот или този на едно следващо бебе и са я подтиквали да подпише предварително изготвен формуляр. Очевидно стерилизацията не е била необходима с оглед предстояща и непосредствена медицинска нужда, а и всъщност стерилизацията по принцип не представлява животоспасяваща операция. Съдът намира, че болничният персонал е действал авторитарно, тъй като жалбоподателката не е имала друг избор, освен да се съгласи с процедурата, без да има време да прецени последиците или да я обсъди със съпруга си.

Стерилизацията на жалбоподателката, както и начина, по който от нея е било поискано да даде съгласието си за процедурата, трябва да са ѝ причинили страх, силни терзания и чувство за малоценност. Причиненото ѝ страдание е имало дълготрайно и сериозно въздействие върху физическото и психическото ѝ здраве, както и върху отношенията ѝ със съпруга ѝ и с ромската общност. Макар да няма доказателства, че медицинският персонал умишлено е малтретирал жалбоподателката, действията му показват възмутително незачитане на правото ѝ на самостоятелна воля и избор като пациент. Следователно стерилизацията на жалбоподателката е в нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

По оплакването на жалбоподателката за неефективно разследване на действията по стерилизацията ѝ Съдът припомня, че в случаи на лоша медицинска практика, когато действията не са умишлени, позитивните задължения на властите, изведени по чл. 2 от Конвенцията (право на живот), не изискват непременно държавите да предоставят възможност за наказателно преследване на виновните във всеки случай.

В случаите на медицинска небрежност позитивните задължения на държавите ще бъдат изпълнени и когато бъдат предоставени средства за защита по граждански път, самостоятелно или в рамките на наказателно производство. В

конкретния случай Съдът намира, че няма информация докторите да са действали умишлено и с намерение да причинят страдание на жалбоподателката, поради което настоящият случай се отличава от други дела, по които Съдът изисква местните власти да започнат по своя инициатива наказателно разследване. В случая жалбоподателката е имала право, но не е инициирала наказателно разследване. Тя е потърсила защита по граждански ред, като Съдът посочва, че в рамките на това производство е имала възможност да представи аргументите си и доказателства с помощта на адвокат и да участва в едно състезателно производство, а гражданският ѝ иск и конституционната ѝ жалба са били разгледани надлежно и своевременно от съдилищата. Следователно не е имало нарушение на процедурния аспект на чл. 3 във връзка с твърдяното неразследване на стерилизацията ѝ.

По оплакването за нарушение на чл. 8 от Конвенцията, с оглед заключението си по чл. 3 Съдът не намира за нужно да разглежда отделно въпроса дали стерилизацията на жалбоподателката е в нарушение на правото ѝ на личен и семеен живот.

Въпреки това Съдът намира, че Словакия не е изпълнила позитивните си задължения по чл. 8 ефективно да гарантира чрез правната си система защитата на репродуктивното здраве на всеки, и по-конкретно на жените от ромски произход. Различни институции на Съвета на Европа са посочвали сериозни принципни недостатъци на законодателството и практиката по отношение на стерилизацията в Словакия и са заявявали, че ромската общност, която е силно онеправдана в множество сфери, най-вероятно ще бъде засегната от тези недостатъци. Назначената от правителството експертна група също е идентифицирала проблеми в областта на здравеопазването и по отношение на регулацията на стерилизацията и е направила редица препоръки, свързани с обучението на медицинския персонал в отношенията им с ромите.

По отношение на жалбоподателката, Съдът отбелязва, че посочването в медицинското ѝ досие на етническия ѝ произход без повече информация показва определен начин на мислене от страна на част от медицинския персонал относно начина, по който тя следва да бъде третирана.

Приетото през 2004 г. ново законодателство (предвиждащо изрично, че при извършването на стерилизация е необходимо писмено искане и съгласие, дадено 30 дни преди манипулацията, предварително информиране за алтернативни методи за предпазване от забременяване, както и за медицинските последици от процедурата) следва да бъде приветствано, но то не засяга жалбоподателката. Следователно липсата, през разглеждания период на гаранции, отчитащи репродуктивното здраве на жалбоподателката като жена от ромски произход е довело до пропуск на ответната държава да изпълни позитивното си задължение да гарантира на жалбоподателката достатъчно защита, която да ѝ позволи да упражни правото си на зачитане на личния ѝ и семейния ѝ живот.

С мнозинство Съдът е постановил, че не е нужно да разглежда самостоятелно оплакването на жалбоподателката по чл. 14 (забрана на дискриминацията). Според Съда, въпреки че стерилизацията на жалбоподателката без нейно съгласие предизвиква сериозни притеснения, наличната информация по делото, която сочи на засягане на различни уязвими групи от тази практика, не е достатъчна, за да докаже, че при стерилизацията на жалбоподателката лекарите са действали недобросъвестно, че действията им са били умишлени и расистки мотивирани или, че нейната стерилизация е била част от една по-обща генерална политика.

Сериозността на нанесените травми върху главата и тялото на жалбоподателя, участник в демонстрация, не може да се приеме за оправдано просто с цел разпръскване на тълпата.

Решение на Съда по делото Izgi v. Turkey (no. 44861/04)

Фактите: Жалбоподателят, г-н Izgi, участвал в демонстрация на Народната демократична партия в Турция през септември 2003 г. Той твърди, че е станал жертва на полицейска бруталност по време на разпръскването на демонстрантите от полицията, която започнала да ги бие без предупреждение и без оглед на това, че не била оказана съпротива от тяхна страна. В резултат на това г-н Izgi получил счупване на реброто. Медицинското свидетелство, което той си извадил, посочвало наличие на различни наранявания по главата, лицето и тялото му, включително в областта на ребрата. Според правителството демонстрантите скандирали името на Абдулла Очалан (кюрдски лидер и основател на ПКК, считана за терористична организация), което наложило да бъдат предупреждени да престанат. Част от демонстрантите обаче продължили да скандират името на терористичната организация и започнали да хвърлят камъни по полицаите, което наложило намесата на полицията.

Г-н Izgi подал жалба срещу полицаите за малтретиране и побой. Медицинските експертизи потвърдили наличие на наранявания, но властите отказали да извършат разследване. Същевременно властите иницирали наказателно производство срещу жалбоподателя и още няколко лица за участие в неразрешена демонстрация и нападение над полицаи, но съдът ги оправдал. Той приел, че в края на демонстрацията лидерите на партията призовали демонстрантите да се разпръснат и че няколко неидентифицирани лица въпреки това продължили да скандират и започнали да хвърлят камъни по полицаите, което не може да се вмени във вина на организаторите, още повече че все пак някакво разумно време е било необходимо, за да могат демонстрантите да се разпръснат.

Решението: ЕСПЧ напомня, че когато едно лице е задържано или, по-общо, се конфронтира с органите на реда, употребата

на физическа сила спрямо него, която не е необходима с оглед на неговото поведение, засяга човешкото достойнство и по принцип съставлява нарушение на забраната по член 3 от Конвенцията. Съдът в конкретния случай приема, че съществуват медицински свидетелства, изготвени веднага след процесните събития, доказващи получените от жалбоподателя наранявания. Колкото до въпроса дали използваната спрямо жалбоподателя сила е била пропорционална, Съдът отбелязва, че националните власти не са установили г-н Izgi да е хвърлял камъни по полицаите, нито е било установено той да е оказвал съпротива или да е атакувал полицаи, или пък да е действал агресивно до степен, която да налага полицаите да използват сила, за да го приведат под техен контрол. Дори и поведението на г-н Izgi да е налагало използването на сила за възстановяването на реда, сериозността на нанесените травми върху главата и тялото му като участник в демонстрация не би могло да се приеме за оправдано просто с цел полицията да разпръсне тълпата.

Съдът отбелязва, че местните власти не са посочили точните обстоятелства, при които г-н Izgi е получил въпросните наранявания, нито са представили конкретни факти, за да докажат, че употребената сила от полицаите срещу г-н Izgi е била пропорционална и до степен, адекватна на действията му. Съдът подчертава, че е останал неубеден от обясненията на властите относно употребената спрямо жалбоподателя сила, а освен това не е било проведено и разследване в тази насока, поради което заключава, че употребената сила спрямо жалбоподателя е била прекомерна, неоправдана и равняваща се на нечовешко третиране. Следователно е налице нарушение на материалния аспект на член 3 от Конвенцията.

Депортирането на муджахидин в Тунис не би нарушило човешките му права.

Решение на Съда по делото [Al Hanchi v. Bosnia and Herzegovina \(no.48205/09\)](#)

Жалбата е на тунизиец, муджахидин, участвал във войната в Босна и Херцеговина през 1992-1995 г. През 2009 г. било установено, че той пребивава незаконно в страната и било разпоредено депортирането му. Жалбоподателят твърди, че в Тунис той би бил подложен на нечовешко и унижително третиране като терорист.

В решението Съдът прави анализ на политическото положение в Тунис в момента и заключава, че няма данни ислямистите в страната да са обект на преследване след промяна на режима. Освен това страната се е присъединила към Факултативния протокол на Конвенцията на ООН срещу изтезанията и е приела системата за посещения на местата за лишаване от свобода. Тунис също така е ратифицирала Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права, като така е признал компетентността на Комитета по правата на човека към ООН да разглежда индивидуални жалби с твърдения за случаи на нечовешко отнасяне.

Това според Съда е доказателство за решимостта на Тунис да премахне веднъж и завинаги разпространената по време на предишния режим практика на насилие и безнаказаност. Следователно за жалбоподателя не съществува риск от малтретиране, ако бъде върнат в Тунис.

Задържането на лишен от свобода за дисциплинарно нарушение в наскоро обгоряла килия, в която едва можело да се диша и в която жалбоподателят е престоял 28 дни, 23 часа в денонощието, е нарушение на забраната за нечовешко и унижително отнасяне. Самите затворнически власти са отбелязали, че килията е неподходяща за настаняване на лица, но въпреки това, поради липса на място, са настанили жалбоподателя в нея.

Решение на Съда по делото [Plathey v. France \(48337/09\)](#)

3. ПРАВО НА СВОБОДА И СИГУРНОСТ

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Настаняването на непълнолетни във възпитателно училище – интернат представлява по своето естество «лишаване от свобода»; държавата не е нарушила правото на свобода и сигурност по чл. 5 от Конвенцията относно настаняването на непълнолетните жалбоподателки във ВУИ, но има нарушение заради задържането на две от тях в кризисен център за деца и в дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни.

Решение на Съда по делото [A. and others v. Bulgaria \(no. 51776/08\)](#)

Фактите: Жалбоподателките са пет момичета, които по силата на съдебни решения са били настанени, по времето, когато са били непълнолетни или малолетни, за различни периоди във възпитателно училище – интернат (ВУИ) в с. Подем по реда на Закона за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни (ЗБППМН).

Преди местната комисия за борба с противообществените прояви да предложи настаняването ѝ във ВУИ, първата жалбоподателка – А., била настанена от Дирекция „Социално подпомагане“ в кризисен център за деца, където престояла повече от максималния шестмесечен срок. По отношение на втората жалбоподателка – Б., преди да бъде настанена във ВУИ, са били прилагани неколкократно други полски възпитателни мерки от различно естество, включително и настаняване в Дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни - два пъти в различни

периоди, веднъж по решение на местната комисия и втори път с акт на прокурора. Тъй като тези мерки не дали резултат, съдът ѝ определил най-сериозната възпитателна мярка – "настаняване във ВУИ". Останалите три жалбоподателки – С., Д. и Е., били настанени от съда във ВУИ.

Всички жалбоподателки били настанени във ВУИ по предложение на местната комисия за различни прояви, като например бягство от училище и от дома, проституция, сексуални контакти с пълнолетни, липса на родителски контрол, общуване с криминално проявени лица от малцинството и др. При процедурата пред съда по отношение на Д. нейният адвокат пледирал за настаняването ѝ във ВУИ, въпреки нейното и на баща ѝ изрично несъгласие. Срокът на пребиваването им във ВУИ вариал от седем месеца до над две години. Четири от съдебните решения или определения за настаняване във ВУИ на първоинстанционния съд не били обжалвани, а едното от решенията било обжалвано и потвърдено от по-горната съдебна инстанция.

Основното оплакване на жалбоподателките пред Съда е по чл. 5 § 1 от Конвенцията, тъй като те твърдят, че настаняването им във ВУИ представлява лишаване от свобода – налице е съществено ограничаване на свободното им придвижване там, което представлява лишаване от свобода, както и на възможността им да определят самостоятелно режима си на живот и контакти. Според жалбоподателките в случая хипотезата на чл. 5 § 1 d), касаеща лишаването от свобода на непълнолетни, за да се осигури надзор с възпитателна цел или с цел да се осигури тяхното явяване пред предвидената в закона институция, не била приложима спрямо тях. Вместо това била приложима разпоредбата на чл. 5 § 1 а), която предвижда лишаване от свобода

по силата на постановена от компетентен съд присъда, тъй като настаняването във ВУИ имало за основна цел наказване на правонарушителите и само като допълваща цел обучение. Освен това лишаването от свобода не било законно, тъй като ЗБППМН не е достатъчно предвидим, създава възможност за произвол и няма нито легална, нито изведена от практиката ясна дефиниция за „противообществена проява“, а проявите на жалбоподателките никъде не са изрично квалифицирани като противообществени. Заедно с това лишаването от свобода нямало възпитателна цел, тъй като жалбоподателките били настанени наред с момичета, които са извършили деяния, квалифицирани като престъпления. Жалбоподателките повдигат оплаквания още по членове 6, 7, 8 и 14 за несправедлив процес, осъждането им за деяния, които не са престъпления по НК, нарушаване на правото им на личен живот и дискриминация.

Решението: ЕСПЧ остава без разглеждане възраженията на правителството за неизчерпване на местните правни средства за защита заради необжалване на съдебните решения за настаняване във ВУИ от четири от жалбоподателките, тъй като приема и без това това оплакване за неоснователно.

Съдът изследва дали настаняването във ВУИ представлява по съществото си „лишаване от свобода“, като изследва вида, продължителността, ефекта и особеностите на предприетата мярка. Той отбелязва, че квалификацията в националното право не е решаваща и често въпросът дали е налице лишаване от свобода зависи и от начина на изпълнение на мярката. ЕСПЧ достига до заключението, че действително е налице лишаване от свобода с оглед времетраенето и естеството на мярката – жалбоподателките са били под постоянен надзор и без право да напускат пределите на заведението без разрешение и без придружител, като най-краткият престой от 7 месеца по отношение на една от жалбоподателките е бил достатъчно продължителен срок. Според Съда случаят не попада обаче в приложното поле на чл. 5 § 1 а), защото не става въпрос за наказателни процедури за установяване на

факта на извършено престъпление и налагане на „наказание“, а за възпитателни мерки. Затова той подлага на анализ приложимостта на чл. 5 § 1d.

Съдът изтъква, че чл. 5 § 1d не прави разлика между лишаване от свобода в интерес на непълнолетни, заподозрени в извършване на престъпление, или деца в риск, а се прави с цел да се осигури възпитателен надзор. Затова Съдът трябва да изследва само въпросите дали лишаването от свобода е било законно и дали е било извършено с цел възпитателен надзор. Относно първия въпрос – жалбоподателките не оспорват, че са спазени нормите на ЗБППМН, но твърдят, че те не са достатъчно точни и прецизни, за да отговарят на изискването за „качество“ на закона. Съдът отбелязва, че наистина липсва изчерпателен списък на проявите, които се възприемат като противообществени, но приема, че съществува добре установена съдебна практика, съгласно която бягствата от училище и от къщи, както и проституцията, са считани като противообществени прояви, заради които могат да се определят различни по вид възпитателни мерки, включително и настаняването в специализирани институции. Така те са можели да предвидят своето поведение.

Колкото до това дали лишаването от свобода е било с възпитателна цел, Съдът отбелязва, че жалбоподателките не се оплакват, а и няма данни по делото да са били лишени от образователни грижи и да не са могли да се възползват от училищно обучение в институцията, в която са били настанени, поради което той не би могъл да заключи, че държавата не е изпълнила задължението си да предостави надзор с възпитателна цел, съгласно изискванията на чл. 5 § 1d. Съдът не възприема тезата на жалбоподателките, че те са били настанени с цел да изтърпяват наказание, тъй като в същите училища се настаняват и извършители на престъпления. Той изтъква, че само непълнолетни извършители на нетежки престъпления, а не всички непълнолетни извършители на престъпления могат да бъдат настанени в такива възпитателни институции. Освен това тези мерки се налагат като крайни

такива, ако другите възпитателни мерки не са дали резултат, какъвто е бил случаят с две от жалбоподателките, а по отношение на останалите не е повдигано оплакване, че не са били използвани първо други, по-леки мерки спрямо тях.

Съдът накрая отбелязва, че решенията на властите се вписват в рамката на сериозните усилия, насочени да поставят жалбоподателките в пространство, което им предоставя възпитание под наблюдение и възможност да продължат училище. Съдът отбелязва в тази връзка, че е в тежест на държавата позитивното задължение да защитава непълнолетните, а в изключителни случаи – да ги отделя от среда, която не е благоприятна за тях. Така Съдът не намира нарушение на разпоредбата на чл. 5 § 1.

Относно оплакването от жалбоподателката А., свързано с настаняването ѝ в кризисния център за деца, Съдът намира, че настаняването там също представлява лишаване от свобода заради ограничителния режим и непрекъснато наблюдение в него. Съдът приема, че настаняването в кризисния център не е било „законно“ – било е в противоречие с националното право, тъй като не е било постановено от съд, както изисква Закона за закрила на детето. Това е достатъчно, за да установи нарушение на чл. 5 § 1, без да му се налага да отговаря на въпроса дали мярката отговаря на изискванията на чл. 5 § 1d.

Относно оплакването на жалбоподателката Б. за настаняването ѝ в Дом за временно настаняване на малолетни и непълнолетни /ДВНМН/ Съдът припомня, че чл. 5 § 4 признава правото на лишените от свобода да обжалват своето задържане пред съд, който е длъжен да се произнесе в кратък срок. В конкретния случай жалбоподателката е била настанена в ДВНМН по нареждане на местната комисия за борба срещу противообществените прояви или по разпореждане на прокурор. Нито единият, нито другият орган не предоставят гаранциите, предвидени в чл. 5 § 4 от Конвенцията, изисквани за постановяване на мярката от "съд". Същевременно липсва както законова

регламентация, така и практика, която да доказва, че налагането на подобна мярка може да бъде контролирано от съд и че жалбоподателката е разполагала с правото да оспорва тези мерки в един по-късен момент. Ето защо Съдът установява нарушение на чл. 5 § 4 по повод липсата на съдебен контрол на настаняването в ДВНМН.

Относно оплакването за дискриминационно третиране на жалбоподателките по признака възраст (че за разлика от тях, пълнолетните не подлежат на лишаване от свобода заради недефинирани „противообществени прояви“), Съдът отхвърля тези доводи, като изтъква, че различието в третирането не е дискриминационно, а произтича от целта на защитата на настаняване във ВУИ, която не е наказване. Относно оплакването за допуснато нарушение на наказателните аспекти на правото на справедлив процес и липса на гаранции в процеса за защита правата на жалбоподателките по чл. 6 от Конвенцията, то е отхвърлено от Съда като недопустимо *ratione materiae*. Той отбелязва, че в анализа си по чл. 5 § 1d е подчертал, че настаняването във ВУИ няма характеристиките на наказателна санкция, а е мярка с възпитателна цел, поради което наказателния аспект на чл. 6 е неприложим. По подобни причини и оплакването за нарушение на чл. 7 (*nullum crimen nulla poena sine lege* - няма престъпление и наказание без закон) е недопустимо, понеже чл. 7 не намира приложение доколкото жалбоподателките не са били осъдени за извършено престъпление в хода на процедура, която е довела до наказателна санкция. Като неоснователни са възприети и оплакванията за нарушение на правото на личен живот на жалбоподателките с настаняването им в тези заведения, където са изпращани и лица, извършили престъпления, тъй като там били принудени да контактуват с тези лица. Съдът изтъква, че с оглед възприетите от него заключения за липса на нарушения на чл. 5§1, чл. 6 и 7, оплакването по чл. 8 е недопустимо.

• ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ

Задържането на жалбоподателката по силата на съдебно решение, за чието съществуване тя не е била уведомена, е в нарушение на чл. 5 от Конвенцията.

Решение на Съда по делото [Beiere v. Latvia \(no. 30954/05\)](#)

Фактите: Срещу жалбоподателката било образувано наказателно производство от общ характер по жалба на общински служител, който твърдял, че е жертва на клевета.

По време на предварителното производство на жалбоподателката бил направен амбулаторен психиатричен преглед, но комисията не достигнала до единодушно решение относно психическото ѝ състояние. Два месеца по-късно (на 4.04.2002 г.) на жалбоподателката било повдигнато официално обвинение и ѝ бил назначен служебен защитник. Жалбоподателката твърди, че никога не е била уведомявана за назначаването на адвоката, нито за участието му в производството. На 22.04.2002 г. прокурорът по делото подал искане до съда на жалбоподателката да бъде извършена стационарна психиатрична експертиза, тъй като имало данни, че не е разбирала свойството и значението на постъпките си. На 2.05.2002 г. било проведено съдебно заседание, на което съдът изслушал прокурора и служебния адвокат. Същият ден било постановено решение, разпореждащо провеждането на психиатрична експертиза в стационарни условия. Съдията разпоредил г-жа Веiere да бъде отведена с полиция и пазена от полицията по време на изследванията.

На 9.05.2002 г. жалбоподателката била отведена от дома си в болница в друг град, като имала само 5 минути да приготви нещата си. Едва при пристигането си в болницата била уведомена за съдебното решение, но не ѝ било връчено копие от него.

Жалбоподателката твърди, че условията в болницата били ужасяващи. Тя напрасно обжалвала решението за задържането си и

била освободена 22 дни по-късно, след приключване на изследванията. Според изготвената експертиза жалбоподателката страдала от психично разстройство и не можела да разбира последствията от постъпките си. В резултат наказателното производство срещу нея било прекратено.

Решението: Правителството поддържа, че задържането на жалбоподателката е оправдано по чл. 5, § 1b (лишаване от свобода за неизпълнение на законосъобразно съдебно решение). Съдът обаче отбелязва, че текстът на чл. 5, § 1b предполага, че лицето е било уведомено за съдебното решение и не го е изпълнило. Никой не може да бъде държан отговорен за неизпълнение на решение, за чието съществуване не подозира. Г-жа Веiere е била информирана за това решение едва в психиатричната болница. Следователно тя не е имала шанс да го изпълни доброволно в някакъв разумен срок. Що се отнася до законосъобразността на въпросното решение основният въпрос, който следва да се обсъди тук, е дали то е съобразено със същността на чл. 5, § 1, т.е. защитата на индивида от произволно лишаване от свобода. Съдът отбелязва, че решението е било постановено в отсъствието на жалбоподателката, без тя да е била призована за заседанието или въобще да е била информирана, че ще се обсъжда стационарното ѝ психиатрично изследване. Тя е била представявана от адвокат, който никога не е виждала и никога не е знаела, че такъв ѝ е бил назначен. Поради това Съдът намира, че производството не е защитило г-жа Веiere срещу потенциално произволно лишаване от свобода и следователно съдебното решение за задържането ѝ не отговаря на изискването на Конвенцията за законосъобразност.

С продължилото задържане на жалбоподателите при нечовешки условия в Приднестровската молдовска република въпреки предходно решение на Съда, изискващо тяхното незабавно освобождаване, Руската федерация е извършила нови нарушения на членове 3 и 5 от Конвенцията. Молдова е направила всичко

възможно жалбоподателите да бъдат освободени, в рамките на своите ограничени възможности за действие на тази територия, поради което тя не е извършила нарушения на Конвенцията.

Решение на Съда по делото Ivantoc and Others v. Moldova and Russia (no. 23687/05)

Това е последващо решение на ЕСПЧ във връзка с предходно решение по делото *Plașcu and Others v. Moldova and Russia* от 2004 г., по което Съдът е намерил нарушение на забраната за нечовешко отнасяне и свободата на личността заради задържането на жалбоподателите в самопровъзгласилата се Приднестровска молдовска република, като е намерил, че едновременно и Молдова, и Русия са отговорни за ситуацията на

жалбоподателите. Тъй като обаче жалбоподателите не са освободени незабавно (едва през 2007 г. те биват освободени), те са подали нова жалба до Съда с нови оплаквания за продължаващото им задържане в Приднестровската република, която е предмет на настоящото дело. ЕСПЧ намира, че Молдова е направила всичко възможно жалбоподателите да бъдат освободени, в рамките на своите ограничени възможности за действие на тази територия, в която режимът на управление е поддържан политически, военно и икономически от Руската федерация. Поради това тя не е нарушила Конвенцията. По отношение на Руската федерация обаче Съдът намира нарушение на членове 3 и 5 заради нечовешките условия на задържане и заради неосвобождаването на жалбоподателите.

4. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС

• ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Няма нарушение на принципа за правната сигурност и силата на пресъдено нещо по производства, касаещи реституция, при които в едно производство срещу държавата на жалбоподателите са им признати права на реституция, а в последващо производство срещу частно лице същите права са им отречени.

Решение на Съда по делото [Sivova and Koleva v. Bulgaria \(no. 36307/06\)](#)

Фактите: Жалбоподателките, г-жа Сивова и г-жа Колева, завели дела за реституция на няколко имота край гр. Созопол, които преди национализацията били собственост на техния баща. Следствие производство срещу отказа на местната поземлена комисия да върне имотите в реални граници, районен съд Бургас издал през 2000 г. решение, с което постановил, че въпросните земи незаконно са били предоставени през 1971 г. на държавно дружество и поради това следва да бъдат върнати в реални граници на жалбоподателките. Въз основа на това решение поземлената комисия издала решение, с което признала правото на реституция и определила връщане в стари реални граници на имотите.

Междувременно част от въпросните земи, върху които бил построн къмпинг Кавациите, били включени в капитала на държавното предприятие „Хелио Тур С“, което впоследствие било преобразувано в ЕООД, а между 1997 г. и 2000 г. било приватизирано. През април 2000 г. жалбоподателките завели ревандикационно производство срещу тогава вече частното търговско дружество „Хелио Тур С“ с

искане дружеството да възстанови земите, да премахне конструкциите за изграждането на къмпинга и да изплати обезщетение за неправомерното владение. С окончателно решение от 2003 г. ВКС посочил, че земята е загубила земеделския си характер, върху нея е изграден къмпинг и е застроена с негови сгради, поради което връщането ѝ не е възможно заради изграждането на къмпинга. Според ВКС земята поради това не попада в приложението на реституцията и актовете на поземлената комисия са нищожни. Колкото до съдебното решение от 2000 г., съдът подчертал, че то не може да бъде противопоставено на дружеството, което не е било страна по това производство и не е участвало в него (по това време то вече е било приватизирано).

През 2005 и 2006 г. Общинска служба земеделие и гори признала правото на собственост на жалбоподателките и поради невъзможността за реституция в натура им признала право на обезщетение, с други имоти или с компенсаторни бонове, но към юни 2011 г. те все още не са получили такава.

Г-жа Колева и г-жа Сивова се оплакват от нарушение на чл. 6 от Конвенцията, като твърдят незачитане на силата на пресъдено нещо. Според тях, в противовес с принципа за правната сигурност и подобно на случая в делото *Кехая и други срещу България*, ВКС не се е съобразил с решенията по предходните производства, с които е признато правото им на реституция. Жалбоподателките още твърдят нарушение на член 1 от Протокол № 1 поради невъзможността си да получат владението върху реституираните им имоти и заради това, че решението на ВКС било отнело правото им на реституираната им собственост.

Решението: ЕСПЧ отбелязва, че един от основните аспекти на върховенството на закона е принципът за правната сигурност, според който когато съдилищата са решили даден проблем окончателно, тяхното решение не следва да бъде поставяно под въпрос. Разглеждайки оплакванията на жалбоподателките във връзка с принципа за *res judicata*, Съдът ги приема за неоснователни. Той подчертава, че във всички правни системи съществува ограничение на силата на пресъдено нещо *ad personam* и *ad rem*. Съдът прави разграничение на настоящия случай от този по делото *Кехая и други срещу България*. По това дело и двете съдебни производства са имали еднакъв предмет – установяване правото на собственост на жалбоподателите спрямо държавата – и страни и по двете производства са били жалбоподателите и държавни институции. В настоящия случай в ревандикационното производство страна не е държавна институция, а търговско дружество, което е юридически и финансово самостоятелно от държавата, подчинено е на нормите на частното право и няма властнически правомощия. Макар и създадено от държавата, към 2000 г. дружеството вече е било трансформирано в частно и поради това не може да се разглежда като част от държавата.

Освен това Съдът отбелязва, че административните процедури между жалбоподателките и поземлената комисия се различават от тези, при които съдът решава спор за собственост между жалбоподателките и дружеството „Хелио Тур С“. Целта на двете процедури е различна, защото първата се отнася до правото на реституция, т.е. собствеността на жалбоподателките срещу държавата и не включва спорове за собственост с трети лица, докато втората касае въпроса дали частноправният субект „Хелио Тур С“ валидно е придобил земите по начин, който да обвързва жалбоподателките и да може да им се противопостави. Следователно предметът на производствата е бил различен и не може да се приеме, че „Хелио Тур С“ е търсил преразглеждане на въпроса за правото на собственост, признато на жалбоподателите по отношение на държавата. Освен това реституционното

производство не предвижда възможност за участие на трети лица и тези трети лица, ако имат претенции към земята, следва да ги предявят в обикновено исково производство.

Следователно жалбоподателките, които са се ползвали и от адвокатска помощ, не може да са очаквали, че решението от 2000 г. ще има задължителна сила не само между тях и държавата, но и спрямо „Хелио Тур С“, за което те са знаели, че има такива претенции, или спрямо всички трети лица, които може в бъдеще да имат претенции към земята. Поради това Съдът намира, че принципът за правна сигурност в случая не е бил засегнат и следователно не е налице нарушение на чл. 6 от Конвенцията.

ЕСПЧ признава обаче нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 на Конвенцията заради факта, че вече 11 години, считано от решението на съда от 2000 г., с което правото им на реституция е било признато, а през 2003 г. с решението на ВКС това право е било трансформирано в право на обезщетение, жалбоподателките не са получили никакво решение във връзка с правата им върху земите. Съдът отбелязва, че реституционната процедура относно земите, от една страна, и приватизационната процедура на държавното дружество, в капитала на което са се намирали тези земи, от друга, са текли съобразно българския закон отделно и независимо една от друга, без оглед на евентуалните конкуриращи се права. Това е забавило реализирането на правата на жалбоподателките и ги е поставило дълги години в неизвестност дали могат да получат ефективна реституция на земите или да се задоволят с обезщетение. Съдът напомня, че държавите са длъжни да организират така правните си системи, че да могат да гарантират правата по Конвенцията на лицата под тяхна юрисдикция. В тази връзка законодателят е можел например да предвиди възможност за третите лица да встъпват в реституционното производство, още повече, че в случая третото засегнато лице не е било някой чужд за реституционната процедура субект, а напротив, лице, което от началото е било ясно, че държи къмпинг върху земите и е можело да се предвиди, че

ще има последващо оспорване между него и жалбоподателките.

България е осъдена да заплати на жалбоподателките по 4000 евро за неимуществени вреди, 295 евро за имуществени вреди (които се равняват на размера на платените местни данъци) и 3153 евро за разноски.

По решението има особено мнение на трима съдии, според които е налице нарушаване на правото на справедлив процес, поради незачитане силата на пресъдено нещо по дела с предмет право на собственост, които имат действие *erga omnes*, както и нуждата от това да не е възможно окончателни съдебни решения, регулиращи правото на собственост, да бъдат косвено обезсилвани.

Прекомерна продължителност на производството - ЕСПЧ заличава жалбата от списъка с делата, поради едностранна декларация на Правителството.

Решение на Съда по допустимостта по делото [Velcheva and Sotirova v. Bulgaria \(no. 36307/06\)](#)

ЕСПЧ заличава частично жалбата от списъка с делата поради едностранна декларация на Правителството, а по останалите оплаквания я обявява за явно недопустима. Жалбоподателките са сестри, ищци по ревандикационен иск във връзка с реституция, по който производството е продължило около 14 години за три съдебни инстанции. С едностранна декларация Правителството признава нарушение на чл. 6 на Конвенцията в аспекта за разумния срок на процеса и предлага да заплати на жалбоподателките обезщетение в размер на 8000 евро. С оглед установената практика по аналогични дела ЕСПЧ решава да заличи делото от списъка съгласно разпоредбата на чл. 37 § 1(с) от Конвенцията. Останалите оплаквания са за липса на достъп до съд, тъй като българските съдилища не били обсъдили наведени основания за нищожност на договора за покупко-продажба на

процесния имот поради просрочване на искането; за лишаване от право на собственост заради отказаната им реституция, както и за дискриминация спрямо други жалбоподатели по аналогични дела, подали иски между ноември 1997 г. и март 1998 г., когато е действала по-благоприятна разпоредба относно сроковете в реституционния закон. Те са обявени от Съда за явно недопустими.

Настаняването във ВУИ няма характеристиките на наказателна санкция, а е мярка с възпитателна цел, поради което наказателният аспект на чл. 6 е неприложим.

Решение на Съда по делото [A. and others v. Bulgaria \(no. 51776/08\)](#) – виж раздел 3

Решение на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно делата срещу България, касаещи прекомерна дължина на съдебни производства.

На заседанието си от 29.11-02.12.2010 г. Комитетът на министрите постави на разглеждане делата, по които Съдът е намерил нарушение заради прекомерната продължителност на националните производства (групите Djangozov и Kitov и двете пилотни решения Dimitrov and Namанov и Finger). Комитетът на министрите изтъкна, че срокът за приемане на ефективни местни правни средства в тази насока изтича на 10.08.2012 г., като същевременно отбеляза своята загриженост, че властите все още не са представили график за действията си, с който да покажат, че ще успеят да се съобразят с този срок. Поради това в своето решение, взето на заседанието, той настоява властите да предоставят в най-скоро време информация по въпроса, като припомня, че по-рано е поискал информация от тях относно въздействието на предприетите вече реформи, целящи да намалят продължителността на производствата. Поради нуждата от спешни действия по тази група дела, Комитетът на министрите

реши да ги разгледа отново на своето следващо заседание през март 2012 г. въз основа на детайлен план за действие, който трябва да бъде представен от българското правителство.

Решение на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно група дела, засягащи условията на живот в местата за лишаване от свобода в България.

На заседание от 29.11-02.12.2010 г. Комитетът на министрите постави на обсъждане изпълнението на решенията на ЕСПЧ по група дела, касаещи лошите условия на задържане в затворите и следствените арести (групата Кегауов). Комитетът на министрите взе предвид представената от правителството информация за условията на задържане, както и правителствената Програма от 08.09.2010 г. за подобряване на условията в местата за лишаване от свобода и плана за действие за нейното изпълнение за периода 2011-2013 г. Същевременно той подчерта нуждата от информация за конкретно предприети действия и техния ефект по отношение на конкретните проблеми, идентифицирани в решенията на Съда, за мерките, които се планират да бъдат извършени, и графика за тяхното извършване. Комитетът на министрите изиска още от правителството да представи информация за ефективността на съществуващите правни средства за търсене на обезщетение заради лоши условия на задържане, както и за въвеждането на средство, което да може да доведе до подобряване на условията на задържане, когато лицето все още се намира в местата за задържане. Комитетът на министрите реши да разгледа отново поставените въпроси най-късно през юни 2012 г. въз основа на представен от правителството ревизиран план за действие.

- **ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ**

Субективният елемент от теста за безпристрастността на съдията се предполага до доказване на

противното, докато за обективния елемент е важно, отделно от личното поведение на съдията, да не съществуват факти, които да могат да поставят под съмнение непредубедеността на съда.

Решение на Съда по делото [Šorgić v. Serbia \(no. 34973/06\)](#)

Фактите: Жалбоподателят се оплаква, наред с друго, че в съдебно производство заведено от съпругата на починалия му баща относно валидността на сключен между жалбоподателя и баща му договор за гледане и издръжка, двама от съдиите не са били безпристрастни.

По-конкретно съдия В. е участвал в състава на първоинстанционния съд, постановил частично решение, с което е прогласил, че частта от договора, който накърнява запазената част на съпругата, е нищожен (решение от 25.12.2000 г.), а в следствие е бил член на състава на апелативния съд, постановил на 24.03.2004 г. решение, с което е било отменено и върнато за ново разглеждане последващо решение на първоинстанционния съд, с което договорът в останалата си част е бил развален като фиктивен.

Съдия Д. пък е бил член на състава на апелативния съд, който е оставил в сила решението от 25.12.2000 г., а в следствие е бил член на състава, постановил решението от 24.03.2004 г. (заедно със съдия В.) и член на състава на касационния съд, който охвърлил касационната жалба на жалбоподателя срещу решението за разваляне на договора, намирайки, че той не е бил изпълнил договорните си задължения.

Решението: За да прецени безпристрастността на двамата съдии, участвали в производството, Съдът прилага обективния тест (дали конкретният съдия е предоставил достатъчно гаранции, за да може да бъде изключено всяко основателно съмнение по отношение на неговата безпристрастност) и субективния тест

(личните интереси на един съдия по конкретно дело).

Прилагайки субективния тест, Съдът припомня, че личната непредубеденост на съдията следва да се презюмира до доказване на противното. В настоящото дело жалбоподателят не е представил никакви доказателства, които да оборят тази презумпция. Фактът, че съдиите не са се отвели от въззивното и касационното производство, не представлява такова доказателство. Освен това решенията на съставите са мотивирани и не показват пристрастност в полза на или против някоя от страните.

Основният момент във връзка с обективния тест е дали съществуват, отделно от личното поведение на съдията, установими факти, които могат да поставят под съмнение безпристрастността на съда. Становището на страните по спора е важно, но не е решаващо; решаващо е дали възможните опасения в това отношение могат да бъдат обективно оправдани. Както посочва Съда, дори привидни опасения могат да имат значение, тъй като “справедливостта трябва не само да бъде въздавана, но и трябва да се вижда, че се въздава”. В тази светлина по отношение на съдия В. Съдът отбелязва, че на пръв поглед двете решения, постановени с негово участие, касаят различни въпроси – прогласяване на част от договора за нищожна и развалянето му в останалата част като фиктивен. И двете решения обаче третираат едни и същи взаимосвързани факти, касаещи сложните взаимоотношения на починалия с неговата съпруга и с неговия син и по същество разглеждат все същата първоначална искова молба, с която съпругата иска произнасяне по нейни имуществени права. Нещо повече, макар решението от 25.12.2000 г. очевидно частично да е против интересите на жалбоподателя, решението от 24.03.2004 г. не съдържа указания към долната инстанция как следва да бъде разгледан иска. Като отчита целия контекст, в който е било постановено решението, с което е отменено на процедурни основания първоинстанционното решение и факта, че то в крайна сметка не решава окончателно

изхода на производството в интерес на жалбоподателя, не би могло да се твърди, че съдия В. веднъж се е произнесъл срещу него и веднъж в негова полза. На последно място Съдът отбелязва, че съдия Д. е бил част от състава, постановил решението от 24.03.2004 г., с което е върнато делото за ново разглеждане, както и в състава на Върховния съд, отхвърлил касационната жалба на жалбоподателя срещу решението, с което договора е бил развален като фиктивен. И двете решения касаят развалянето на договора. Следователно що се отнася до решението от 24.03.2004 г. и, *a fortiori*, до решението на Върховния съд, могат да бъдат изложени основателни съмнения относно липсата на безпристрастност на двамата съдии и че тези съмнения могат да бъдат приети като обективно оправдани. Следователно е имало нарушение на чл. 6, § 1 от Конвенцията.

Не е *prima facie* несъвместимо с изискванията на чл. 6 един и същ съдия да участва в постановяването на решението по същество и в следствие да проверява допустимостта на жалба срещу това решение.

Решение на Съда по делото [Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta \(No. 2\) \(no. 18544/08\)](#)

Фактите: През февруари 2005 г. тричленен състав на апелативния съд потвърдил решение, задължаващо компанията-жалбоподател да извърши определена дейност. На 3.11.2005 г. същият състав оставил без уважение молба на компанията-жалбоподател за спиране на изпълнението. На 14.12.2005г. отново същите съдии постановили отказ по молба на компанията-жалбоподател да преразгледат постановеното на 3.11.2005 г. решение. Пред Съда компанията-жалбоподател се оплаква от нарушение на принципа за безпристрастност.

Решението: По делото не се твърди, че е имало субективна предубеденост на съдиите. Що се отнася до обективната

безпристрастност Съдът отново напомня, че не е изначално несъвместимо с изискванията на чл. 6 един и същ съдия да участва в постановяването на решението по същество и в последствие да проверява допустимостта на жалба срещу това решение. Преценката следва да се извърши с оглед на конкретните обстоятелства по случая и на приложимите процесуални правила. В настоящият случай следва да се провери дали съществува пряка връзка между двете последователни дела. На 3.11.2005 г. съдът е разгледал по същество молбата на жалбоподателя за спиране на изпълнението, а на 14.12.2005 г. е следвало да провери дали молбата на компанията-жалбоподател е била допустима по националното право. Така обхвата на съдебния контрол през декември не е бил същият, нито е бил вътрешно свързан със същността на молбата за спиране. По-конкретно, когато е разглеждал молбата за преразглеждане на предишното си решение, съдът не е преценявал дали, например, тогава е приложил правилно закона или дали е имало грешка в тълкуването на приложимите норми. Няма връзка между въпросите, по които съдът се е произнесъл по същество в двете решения. Следователно опасенията на компанията-жалбоподател относно безпристрастността на апелативния съд не са обективно оправдани и няма нарушение на чл. 6.

Лишаването на жалбоподателката от адекватни процедурни гаранции в производство за поставянето ѝ под запрещение представлява нарушение на правото ѝ на справедлив процес по член 6, § 1 от Конвенцията; решението по такова производство съществено засяга личния живот на лицето и в него възможностите за произвол трябва да бъдат сведени до минимум.

Решение на Съда по делото X. and Y. v. Croatia (no. 5193/09)

Фактите: Жалбоподателките са майка и дъщеря, г-жа X. и г-жа Y. През 2006 г. майката била настанена в социален дом за

възрастни хора заради напредналата ѝ възраст и здравословно състояние. През 2008 г. социалните власти назначили племенницата на първата жалбоподателка за нейн особен представител и иницирали производство за поставянето на г-жа X под запрещение. Аргументите на социалните власти били, че социалните и интелектуални способности на г-жа X. били намалени, нямало възможност за комуникация с нея, била дезориентирана и страдала от деменция. По време на производството през юли 2008 г. била назначена експертиза; експертът заключил, че г-жа X. не е в състояние да се грижи за себе си и интересите си, като заключенията се базирали на интервю, проведено с г-жа X. същия месец, и медицински доклад от 2002 г. Втората жалбоподателка, г-жа Y., оспорила в писмен вид назначаването на племенницата на г-жа X. за нейна представителка и заключенията на психиатричната експертиза, и представила пълномощно, с което майка ѝ я упълномощавала да я представлява в производството. Въпреки това г-жа Y. не била информирана за датите на съдебните заседания. През август 2008 г. съдът взел решение, с което поставил г-жа X. под запрещение въз основа на наличната информация и психиатричната експертиза. Г-жа X. не била информирана въобще за това решение.

През септември 2008 г. социалните служби назначили особен представител и на г-жа Y. и иницирали и спрямо нея производство за поставянето ѝ под запрещение. Основанията за това били, че тя страда от мускулна дистрофия, има проблеми с психичното здраве (включително няколко хоспитализации в психиатрична клиника) и е неспособна да се грижи за себе си; още, че проявява прекомерна загриженост спрямо майка си, като непрекъснато се оплаквала от грижите за нея, полагани в дома, постоянно настоявала за преместването на майка ѝ в самостоятелна стая, което било нереалистично, както и силно се противопоставяла срещу поставянето под запрещение на майка ѝ. През юни 2009 г. била изготвена психиатрична експертиза на г-жа Y. въз основа на проведено с нея телефонно едночасово интервю. Тя била

изслушана и от националния съд, разглеждащ делото. Г-жа У. твърдяла, че поставянето ѝ под запрещение и назначаването ѝ на представител (настойник или попечител) било ненужно, тъй като тя била достатъчно самостоятелна, живеела сама, плащала си сама сметките, ходела на медицински прегледи и организираща сама социалния си живот. Производството е все още висящо пред националните съдилища.

Решението: По отношение на оплакванията по член 6, § 1 относно начина, по който е било водено производството спрямо първата жалбоподателка, Съдът отбелязва, че г-жа Х. не е била информирана за него, не е била призована в съда, нито е била изслушана от съдията. Тя по никакъв начин не е била в състояние да участва лично в това производство или да обжалва решението.

Съдът подчертава, при вземането на решения с такива сериозни последици за личния живот на човека съдиите следва да осъществят личен контакт със заинтересованите лица, защото трябва лично да формират мнение за психическите способности на лицето. Всяко решение, въз основа на оценка на психичното здраве на дадено лице, трябва да бъде подкрепено от съответните медицински доказателства. Такива решения трябва да се основават на медицинско експертно заключение, но окончателното решение за необходимостта от вземане на такава крайна мярка като запрещението следва да се вземе от съдията, а не от психиатъра. Психиатърът, изготвил заключението, е виждал само веднъж г-жа Х. и е заключил, че тя е тежко болна и напълно зависима от грижите на други хора. Съдията е следвало да провери тези заключения, като изслуша засегнатото лице, свидетели и въпросния доктор; освен това аргументите, представени от г-жа У. относно състоянието на майка ѝ са били напълно пренебрегнати, не е взето под внимание и представеното от нея пълномощно, въпреки че то е било напълно валидно по местното законодателство. Съдът още отбелязва, че държавните органи са имали на разположение много по-леки мерки, за да осигурят грижи на г-жа Х. като

болен възрастен човек, отколкото поставянето ѝ под запрещение, до което трябва да се прибегва само в изключителни случаи. В заключение, първата жалбоподателка е била лишена от адекватни процедурни гаранции в производството, решението по което толкова съществено е засегнало нейния личен живот и в което възможностите за произвол трябва да бъдат сведени до минимум. Съдът намира следователно нарушение на член 6, § 1.

Що се отнася до оплакването на втората жалбоподателка по член 8, че не е било необходимо да се започва производство за поставянето ѝ под запрещение, Съдът подчертава, че самото инициране на такова производство е със сериозни последици за личния живот на лицето, тъй като то е свързано с подлагането му на психиатрични изследвания и други процедури и назначаването на особен представител, който има широки правомощия върху различни аспекти от живота на лицето. Поради това иницирането на такова производство несъмнено представлява намеса в личния живот.

Колкото до преценката дали тази намеса е основана на закона, преследва легитимни цели и е необходима в едно демократично общество, Съдът най-напред изразява съмнение относно нейната законност, тъй като по силата на вътрешното законодателство държавният орган, който иницира производство за запрещение, трябва да може да представи конкретни факти и убедителни доказателства, че въпросното лице не е в състояние да се грижи за своите нужди или представлява риск за правата и интересите на други лица. В случая обаче такива не са били представени относно г-жа У., а властите са се позовали само на общи твърдения.

Относно пропорционалността на мярката, Съдът подчертава, че властите разполагат със свобода на преценка в производствата по поставянето под запрещение и преценка на фактите, а Съдът проверява техните решения от гледна точка на Конвенцията. В тази връзка той отбелязва, че по-строга

преценка е нужна, когато става въпрос за производства с такива драматични последици за личния интегритет на лицето като поставянето под запрещение. Иницирането на такова производство е оправдано, когато съществуват убедителни доказателства, че поставянето под запрещение е адекватен отговор на дадената ситуация. В случая г-жа У. е била два пъти хоспитализирана в психиатрична клиника, но е била освободена, тъй като се възстановявала добре и лечението давало положителни резултати. Психиатричната експертиза, от друга страна, изготвена по време на производството, се основавала само на телефонен разговор между г-жа У. и психиатъра, които никога не я е лекувал преди. Съдът е скептичен, че такъв доклад, основаващ се само на едночасов телефонен разговор, може да даде сигурна преценка за състоянието на лицето. Пред националния съд втората жалбоподателка е обяснила, че живее сама и се грижи за всички нейни нужди. Поради това Съдът не вижда г-жа У. да е причинила вреди на собствените си или на чужди интереси, което да оправдае поставянето ѝ под запрещение. Поради това Съдът намира, че образуването на производството срещу втората жалбоподателка не е било мярка, предвидена в закона, преследваща легитимна цел и необходима в едно демократично общество.

Македонското правно средство за дължини на съдебни производства е напълно работещо и следва да бъде изчерпвано от жалбоподателите, оплаквачи се от прекомерна продължителност на производството.

Решения на Съда по допустимостта по делата Adži-Spirkoska and Others и Topuzoski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia" (no. 38914/05 и 17879/05)

Решенията касаят нововъведеното през 2008 г. македонско правно средство по отношение на дължините на производствата, при което Върховният съд е органът, компетентен да разглежда

оплаквания за прекомерна продължителност. Той прави това в рамките на 6 месеца и ако реши, че делото е продължило прекомерно дълго, присъжда обезщетение и, където е приложимо, разпорежда срок, в рамките на който да бъде решено делото от компетентните съдилища (така например в единия от случаите на жалбоподателите Върховният съд признал нарушение на правото на гледане на делото в разумен срок, разпоредил компетентният съд да реши делото в рамките на 6 месеца и присъдил на жалбоподателя обезщетение заради забавянето в размер на около 2000 евро).

Така това средство предоставя както възможност за по-бързо разглеждане на производството, така и обезщетение, и от представените от правителството статистически данни става ясно, че то функционира напълно. Следователно то следва да бъде изчерпвано от лицата, които се оплакват от прекомерна продължителност на националното производство, макар че Съдът отбелязва, че размерът на присъжданите обезщетения е въпрос, който може да бъде поставен на обсъждане в бъдеще. Тези жалбоподатели, които имат вече подадени жалби пред ЕСПЧ и производствата им са висящи пред националния съд, дори и жалбите им да са подадени преди въвеждането на средството, следва да го изчерпат. Това изискване не важи за жалбоподателите, чиито производства вече са приключили и те не могат вече да използват това средство.

Обявена е за допустима жалбата на г-н Khodorkovskiy, един от членовете на борда на компанията „Юкос“, относно начина, по който наказателното производство е водено от руските власти срещу него.

Решение на Съда по допустимостта по делото Khodorkovskiy v. Russia (no. 11082/06)

Решението касае обявяването за допустима на жалбата на г-н Khodorkovskiy, един от членовете на борда на компанията „Юкос“. През 2003 г. той бил обвинен в множество

престъпления, свързани с измами и укриване на данъци. Г-н Khodorkovskiy се оплаква от начина, по който производството е водено срещу него - изземвани са документи от адвокатите му след посещението им при него в затвора и техните офиси са били претърсвани; г-н Khodorkovskiy не е можел да получи копие от делото, което е било около 55 000 страници, а му е било разрешено само да чете от папките в присъствието на разследващите органи; по време на

производството е държан в метална клетка и му е било позволено да общува с адвокатите си само с разрешение на съдията; г-н Khodorkovskiy бил осъден на 8 години затвор и изпратен в Сибир, на около 6000 км от Москва, което ограничава съществено посещенията на семейството му; а на чуждестранните му адвокати, представляващи го пред ЕСПЧ, са им отказани входни визи.

5. ПРАВО НА ЗАЧИТАНЕ НА ЛИЧНИЯ И СЕМЕЕН ЖИВОТ, НА ДОМА И КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Съдът не намира нарушение на чл. 8 във връзка с установяването на контакти между дете и неговите баща и баба, тъй като властите са съдействали и са им осигурили възможности за контакти.

Решение на Съда по делото [M.P. and others v. Bulgaria \(no. 22457/08\)](#) – виж раздел 2

Оплакванията за нарушение на правото на личен живот на жалбоподателките с настаняването им във ВУИ заедно с лица, извършили престъпления, е недопустимо.

Решение на Съда по делото [A. and others v. Bulgaria \(no. 51776/08\)](#) – виж раздел 3

Съдът комуникира на Правителството жалба за липсата на контакти между лишена от свобода и малолетната ѝ дъщеря по време на изтърпяване на наложеното ѝ наказание.

Комуникирана жалба по делото [Atanasova v. Bulgaria \(no. 52009/07\)](#)

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ

Държавата е останала в допустимите рамки на свободата си на преценка

при регулирането на въпросите за изкуственото оплождане, като забранява ин витро оплождане със сперма или яйцеклетки от донор, при което само един от партньорите става генетичен родител на бъдещото дете.

Решение на Голямото отделение на Съда по делото *S.H. and Others v. Austria (no. 57813/00)*

Фактите: Жалбоподателите са две семейства, които страдат от безплодие. Те пожелали да използват техника за оплождане, която не била разрешена в Австрия - ин витро оплождане с използването на сперма или на яйцеклетки от донор, при което само един от партньорите ще е генетичен родител на бъдещото дете. Австрийското законодателство обаче забранява използването на сперма или яйцеклетки от донор за ин витро оплождане, а позволява ин витро с яйцеклетки и сперматозоиди от съпрузите или съжителстващите партньори, като в изключителни случаи дава възможност за оплождане със сперма от донор, когато тя се поставя директно в репродуктивните органи на жената (инсеминация).

През 1998 г. част от жалбоподателите подали жалба пред Конституционния съд, искайки съдът да обяви за противоконституционни разпоредбите на закона, уреждащ изкуственото оплождане. През 1999 г. Конституционният съд намерил, че е налице намеса в правото на зачитане на семейния живот на жалбоподателите, но че тази намеса е оправдана. Той отбелязал, че ин витро оплождането като такова, за разлика от естественото оплождане, повдига сериозни

въпроси за благосъстоянието, здравето и правата на заченатите по този начин деца, засяга етични и морални теми, както и създава риск от комерсиализиране и селектиране при оплождането. Така приетите от законодателя ограничения в техниките за оплождане целят да избегнат формирането на необичайни лични отношения, като такива между заченатото дете и двете му биологични майки (генетичната и тази, която износва детето). За разлика от тях, разрешените техники са такива, които са близки до естественото оплождане и не създават риск от усложнени отношения между лицата. Според Конституционния съд тези ограничения целели още да се избегне експлоатацията на жени, принудени поради икономически съображения да даряват яйцеклетки. Поради тези причини Конституционният съд останал на мнение, че не е прекратена свободата на преценка по чл. 8, ал. 2 на Конвенцията, с която разполагат държавните органи при определяне какви методи и техники за оплождане могат да се използват. Изборът на законодателя отразява съвременното състояние на медицината и обществения консенсус по тези въпроси, което обаче не означава, че тези критерии не могат да са предмет на развитие и промяна в бъдеще.

Решението: ЕСПЧ отбелязва най-напред, че чл. 8 от Конвенцията в случая е приложим, тъй като правото на една двойка да зачене дете и да се възползва от медицинска помощ за това е защитено от този член, тъй като засяга личния и семейния им живот. Освен това той приема, че ограниченията в правата на жалбоподателите са „предвидени в закона“.

След това Съдът пристъпя към преценка дали държавата е останала в допустимите рамки на свободата си на преценка при регулирането на въпросите за изкуственото оплождане. В тази връзка той отбелязва, че въпреки че е налице ясна тенденция днес в законодателствата на държавите членки на Съвета на Европа по отношение на използването на гаметното даряване за целите на ин витро оплождането, този европейски консенсус не може да се счита, че стеснява свободата на преценка на

държавите в тази област, тъй като консенсусът се основава не на установени принципи, а по-скоро отразява стадий в развитието на една изключително динамична сфера в правото. Затова свободата на преценка в тази област според Съда остава широка, защото засяга чувствителни етични въпроси в една бързо развиваща се сфера на науката.

Освен това правните инструменти на европейско равнище в областта не регулират въпроса за даряване на яйцеклетки, а Директивата на Европейския съюз относно стандартите за безопасност при даряването на човешки клетки изрично оставя на държавите членки решението дали да използват такива.

Съдът по-нататък отбелязва, че австрийският законодател не е изключил напълно възможността за изкуствено оплождане, тъй като позволява ин витро при определени обстоятелства. Законът наистина е можел да предвиди защитни механизми срещу риска от икономическа експлоатация на жени за донорство, както и би могъл да регулира проблемите при необичайните семейни отношения, които могат да възникнат между различни лица, чрез института на осиновяване (който се използва от други държави членки в такива случаи). Въпреки това, Съдът приема, че поделянето на майчинството между генетичната майка и тази, която го износва, се различава значително от осиновителните отношенията родител-дете. Затова законодателят се е стремил да запази основния принцип на гражданското право, че самоличността на майката е винаги известна, и така да избегне възможността две жени да претендират, че са биологични майки на едно дете.

Освен това фактът, че австрийският законодател е позволил някаква форма на донорство – тази при инсеминацията, показва, че той е преценявал внимателно въпроса, опитвайки се да балансира между въпроси от социално естество и принципни положения. Не съществува и забрана за такива двойки като жалбоподателите да пътуват в чужбина и използват техниките за лечение на безплодие, които не са

разрешени в Австрия. Поради всички тези обстоятелства Съдът стига до заключението, че Австрия не е надхвърлила своята свобода на преценка по тези въпроси. Поради това не е налице нарушение на член 8 от Конвенцията. Макар и да не намира нарушение в случая, Съдът подчертава, че регулацията на изкуственото оплождане, която е област с особено динамично научно и правно развитие, трябва да бъде обект на преразглеждане от държавите членки.

Словакия не е изпълнила позитивните си задължения по чл. 8 ефективно да гарантира чрез правната си система защитата на репродуктивното здраве на всеки, и по-конкретно на жените от ромски произход.

Решение на Съда по делото [V.C. v. Slovakia](#) (no. 18968/07) – виж раздел 2

Държавният орган, който е иницирал производство за поставяне под запрещение на жалбоподателката, не се е позовал на конкретни факти и убедителни доказателства, че тя не е в състояние да се грижи за своите нужди или представлява риск за други лица; нито иницирането на такова производство е било адекватна, пропорционална мярка спрямо нейната ситуация.

Решение на Съда по делото [X. and Y. v. Croatia](#) (no. 5193/09) – виж раздел 4

Традиционен фестивал с фойерверки, който се провежда в близост до дома на жалбоподателите два пъти в годината, не накърнява гарантираните им по чл. 8 права на зачитане на личния им живот и на дома им.

Решение на Съда по делото [Zammit Maempel v. Malta](#) (no.24202/10)

Съдът съпоставя, от една страна, причиненото неудобство на жалбоподателите - включително факта, че слухът на едни от тях е засегнат и че фойерверките нанасят минимални и поправими вреди върху къщата им – и, от друга, предприетите от правителството мерки по регулация на фойерверките, които имат за цел да ограничат рисковете за хората и имуществото им (въвеждането на нарочен разрешителен режим по организирането на фойерверки, задължително присъствие на полицаи и пожарникари, задължителни застраховки и т.н.) Съдът изтъква и аргумента, че когато са придобивали имота си жалбоподателите са били наясно със ситуацията, от която се оплакват. Така Съдът намира, че не е имало нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

Отказът на полските власти да разрешат на лишен от свобода да посети умиращата си дъщеря в болницата и неадекватният им отговор на молбата му да присъства на погребението ѝ са в нарушение на правата му на личен и семеен живот.

Решение на Съда по делото [Giszczak v. Poland](#) (no.40195/08)

Съдът намира, че отказът да бъде разрешено на жалбоподателя да посети дъщеря си болницата не е бил „необходим в едно демократично общество”, тъй като не е съответствал на неотложна обществена нужда и не е бил пропорционален на преследваната легитимна цел – защита на обществената безопасност и предотвратяване на престъпленията. Що се отнася до втората молба на жалбоподателя да присъства на погребението на дъщеря си – неофициално той е бил уведомен, че може да отиде, но облечен в затворническа униформа и с вериги на ръцете и на краката. След този отговор жалбоподателят е отказал да отиде, тъй като е смятал, че видът му ще доведе до смут по време на погребението. Пет дни след погребението той е получил и писмен отговор на молбата си, в която се посочвало, че може да отиде на погребението, но с полицейски ескорт и

не се споменавало нищо за облеклото или веригите. При тези обстоятелства Съдът намира, че жалбоподателят не е бил уведомен своевременно и еднозначно при

какви условия ще му бъде разрешено да участва в погребението, което е в нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

6. СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕ, НА СЪВЕЩТА И РЕЛИГИЯТА, НА СЪБРАНИЯТА И НА СДРУЖАВАНЕ

• ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ

Санкцията на жалбоподателя, наложена му заради носенето на петолъчка на публично място, въпреки че той я е носел като член на легитимна политическа партия в рамките на разрешена демонстрация, и без националният съд да направи преценка дали това създава някаква обществена опасност, представлява недопустимо широко ограничение на свободата му на изразяване (чл. 10 от Конвенцията).

Решение на Съда по делото Fratanolo v. Hungary (no. 29459/10)

Фактите: Жалбоподателят г-н Fratanoló, унгарски гражданин, член на Унгарската работническа партия, бил съден за това, че носел тоталитарен комунистически символ на публично място - на демонстрация на 1 май 2004 г. по случай международния ден на труда носел петолъчка, която е считана от унгарските съдилища за тоталитарен символ. Наложено наказание на г-н Fratanoló било обществено порицание. Съдът, пред който присъдата била обжалвана, я отменил, като подчертал, че поведението на г-н Fratanoló не е представлявало опасност за обществото и се позовал на решение на ЕСПЧ по подобно дело - *Vajnai v. Hungary*, при което ЕСПЧ намерил нарушение на свободата на изразяване. При последващо обжалване това решение било отменено от по-горния съд и първоначалната присъда била потвърдена. Националният съд намерил, че в случая била налице обществена опасност от носенето на тоталитарния символ, идентифицирането му с него и комуникирането на значението му към външния свят, като нямало значение, че

този символ може да има двойко значение – символизиращ както комунистическия тоталитарен режим, така и международното работническо движение. Освен това по местното право за осъждането на едно лице е достатъчно самата употреба на символа, без други допълнителни условия или резултати, още по-малко нужда от наличие на възбуждане на реален страх и притеснение у останалите.

Решението: Жалбоподателят се оплаква пред ЕСПЧ, че това положение нарушава свободата му на изразяване по чл. 10 от Конвенцията. ЕСПЧ припомня, че ограниченията на свободата на изразяване трябва да се тълкуват тясно и необходимостта от тях трябва да бъде убедително установена. Когато става въпрос за политическа реч или обществен дебат, ограниченията са доста лимитирани, както в настоящия случай, при който носенето на петолъчка следва да се счита за изразяване на политически възгледи.

Съдът отбелязва, че настоящото дело не се различава съществено от делото *Vajnai v. Hungary* (no. 33629/06), по което е намерил, че, за да е оправдано ограничението върху носенето на символа на петолъчката, трябва да е налице реална и настояща опасност някое политическо движение или партия да възстановят комунистическия тоталитарен режим, като е изразил притеснение за твърде широко формулираната забрана за носене на въпросния символ. В настоящия случай г-н Fratanoló е носел символа като член на легитимна политическа партия, в рамките на разрешена демонстрация; санкцията е била наложена само въз основа на факта на носенето на петолъчката на публично място, без оглед на преценката дали това създава някаква обществена опасност, като по този начин жалбоподателят е бил подложен на широко, без оглед на обстоятелствата, ограничение

на свободата му на изразяване. Налагането на мярката на жалбоподателя от националния съд е била, без да се прави анализ на контекста, в който символът е носен, и дали деянието е имало за резултат предизвикване на страх у други хора, т.е. без да се прави анализ на пропорционалността на взетата мярка. Поради това Съдът намира, че наложеното ограничение на свободата на изразяване на г-н Fratanoló не е отговаряло на „належаща обществена нужда“ и следователно е налице нарушение на чл. 10 от Конвенцията.

Осъждането на главен редактор на вестник да заплати обезщетение, което е 25 пъти по-високо от размера на месечния му доход, е непропорционално и в нарушение на свободата му на изразяване.

Решение на Съда по делото [Koprivica v. Montenegro \(no. 41158/09\)](#)

Фактите: Жалбоподателят е главен редактор на черногорски опозиционен седмичник. През 2004 г. той бил осъден да заплати солидарно със собственика на вестника обезщетение за неимуществени вреди, причинени на частно лице с публикувана през 1994 г. невярна информация, която жалбоподателят не бил положил усилия да провери. Размерът на присъденото обезщетение бил 5 000 евро, което жалбоподателят следвало да заплаща на равни месечни вноски, равняващи се на ½ от пенсията му.

Решението: Съдът отбелязва, че осъждането на жалбоподателя безспорно представлява намеса в свободата му на изразяване, която е преследвала легитимна цел – защита правата на трети лица. Намесата обаче не е била „необходима в едно демократично общество“. Съдът отбелязва, че в конкретния случай жалбоподателят не е направил необходимото, за да провери достоверността на изнесената информация, но пък и националният съд не му е предоставил възможност да разпита специалния кореспондент, който е бил човекът, който е трябвало да е наясно с достоверността на информацията, и така му е попречил да установи фактите по делото. Съдът припомня, че не е противно на принципите на чл. 10 тежестта на доказване по дела за клевета да се носи от лицето, което да трябва да докаже, при стандартите на гражданското право за доказване, верността на клеветнически твърдения. Същевременно обаче той трябва да има реалистична възможност да направи това. Съдът обаче счита, че не е необходимо да взема твърдо становище относно този проблем, тъй като намира, че размерът на присъденото обезщетение, ведно с разноските по делото, е бил прекомерен. Сумата, сравнена с размера на пенсията на жалбоподателя, е непропорционална и правителството не е представило доказателства в подкрепа на твърдението си, че жалбоподателят има и други доходи освен пенсията си. В допълнение, дори сравнена с най-високите доходи в Черна гора, сумата, която г-н Koprivica е бил осъден да заплати, е твърде висока. Поради това е имало нарушение на чл. 10 от Конвенцията.

7. ЗАБРАНА ЗА ДИСКРИМИНАЦИЯ

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Не е дискриминационно различното третиране на жалбоподателките като непълнолетни спрямо пълнолетните, които не подлежат като тях на

лишаване от свобода за противообществени прояви.

Решение на Съда по делото [A. and others v. Bulgaria \(no. 51776/08\)](#) – виж раздел 3

8. ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Налице е нарушение на правото на собственост по чл. 1 от Протокол № 1 заради това, че 11 години жалбоподателките не получават никакво решение във връзка с правата им върху национализиран имот, което ги е поставило в неизвестност дълги години да не знаят дали ще получат ефективна реституция или обезщетение.

Решение на Съда по делото [Sivova and Koleva v. Bulgaria \(no. 36307/06\)](#) – виж раздел 4

- ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ

Продължителното лишаване на жалбоподателите от правото на ползване на техен имот, върху който са били изградени жилища за социално слаби, както и нищожният наем, плащан им през годините, са в нарушение на правото на собственост, гарантирано от чл. 1 на Протокол № 1 от Конвенцията.

Решение на Съда по делото [Saliba and Others v. Malta \(no. 20287/10\)](#)

Фактите: Жалбоподателите са собственици на 25 апартамента, разрушени по време на Втората Световна война. След войната държавата е разрушила напълно сградата и е изградила други апартаменти, които е предоставяла на социално слаби. Жалбоподателите, които са останали собственици на имотите, получават минимален наем, който не е променен от 1951 г. до днес. Жалбоподателите нямат право да се разпореждат с имотите, нямат и задължение по поддръжката им.

Решението: След като отчита състоянието на несигурност у жалбоподателите, които не знаят дали някога ще им бъдат възстановени в пълен обем правата на собственост, нищожният наем, който са получавали през всичките тези години, но особено през последните десетилетия, повишаването на стандарта на живот в Малта през годините и намаляването на необходимостта от осигуряване на домове за социално слаби в сравнение със следвоенните години, Съдът намира, че върху жалбоподателите е била наложена прекомерна и непропорционална тежест. Те са били принудени да понесат по-голямата част от социалната и финансовата цена за предоставяне на жилища на трети лица. Следователно Малта не е намерила справедлив баланс между обществените интереси и нуждата от защита на правата на собственост на жалбоподателите.

9. ДРУГИ ПРАВА

• ДЕЛА НА ЕСПЧ СРЕЩУ ДРУГИ ДЪРЖАВИ

Налице е нарушение на чл. 34 от Конвенцията (право на индивидуална жалба и забрана държавите да пречат на ефективното упражняване на това право) заради неизпълнение на привременни мерки, постановени от ЕСПЧ, от страна на правителството да премести лишен от свобода в специализирана болница, в която да може да му се осигури подходящо лечение.

Решение на Съда по делото [Makharadze and Sikharulidze v. Georgia \(no.35254/07\)](#) – виж раздел 1

• ДЕЛА НА СЕС

Национална законова или подзаконова разпоредба, която придава автоматичен характер на дадено решение за забрана за напускането на територията на страната само поради факта на съществуване на данъчно задължение, без да се вземе предвид личното поведение на съответното лице, не би съответствала на изискванията на правото на Съюза.

Решение на Съда на ЕС по преюдициално запитване по дело [C-434/10](#)

Фактите: Българският гражданин г-н Петър Аладжов е съуправител на дружеството „Ю.Б.Н. Карго“. От 1995 г. българската държава се опитвала безуспешно да събере от дружеството дължимото от него данъчно вземане в размер общо на 44 449 лв., представляващо

ДДС, митни сборове и лихви върху тях, като вземането не било погасено по давност. Поради това по искане на Националната агенция за приходите заместник-директорът на Столична дирекция на вътрешните работи, при условията на обвързана компетентност, издал по отношение на г-н Аладжов, на основание чл. 75, т. 5 от Закона за българските лични документи (ЗБЛД), заповед от 25 ноември 2009 г. за забрана на напускането му на страната до погасяването или пълното обезпечаване на вземането на държавата.

Г-н Аладжов отправил искане до Административен съд – София град за отмяна на това решение, като посочил, че също така е мениджър по продажбите на друго дружество — „Бултрако“ АД, официален вносител на марката „Хонда“ за България — и че забраната за напускане на страната сериозно затруднява изпълнението на служебните му задължения, които са свързани с множество пътувания в чужбина.

Решението: Правото на свободно движение и престой на гражданите на Съюза в държавите членки е приложимо в случай като този на г-н Аладжов. При упражняването на това право са предвидени някои ограничения и условия, произтичащи в частност от член 27, параграф 1 от Директива 2004/38¹, която допуска държавите членки да ограничават свободата на движение на гражданите на Съюза или на членовете на техните семейства от съображения, свързани с обществения ред,

¹ Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО

обществената сигурност или общественото здраве. Съгласно текста на същия член обаче не може да се прави позоваване на съображения „за икономически цели“. Както Съдът вече е подчертавал, основните свободи биха останали без съдържание, ако държавата членка по произход може без действително основание да забрани на собствените си граждани да напускат нейната територия, за да влязат на територията на друга държава членка.

За да бъде допустима по правото на Съюза национална забрана като възпрепятствалата г-н Аладжов да напусне националната територия, достатъчно е да се установи дали ограничаването на свободата на движение, което е наложено с оглед на погасяването на данъчно задължение, се основава на съображение, което може да се приеме като отнасящо се до обществения ред по смисъла на правото на Съюза. С оглед юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека несъбирането на данъчни вземания би могло да се разглежда като съображение, свързано с обществения ред (вж. Решение по дело *Riener c/y България*, § 114—117). Съобразно нормите на правото на Съюза, които се отнасят до свободното движение на гражданите на Съюза, това би могло да се приеме само в случай на истинска, реална и достатъчно сериозна заплаха, засягаща основен интерес на обществото, която е свързана например със значимостта на съответните суми или с необходимостта от борба срещу данъчните измами.

Така, правото на Съюза допуска законова разпоредба на държава членка, която позволява на административен орган да наложи забрана на гражданин на тази държава да я напуска, с довода че не е погасено данъчно задължение на дружеството, на което той е един от управителите, при спазването на двойно условие: 1. по своя предмет разглежданата мярка да представлява отговор на истинска, реална и достатъчно сериозна заплаха, която засяга основен интерес на обществото; 2. преследваната по този начин цел да не е свързана само с икономически цели. Националният съд следва да провери дали това двойно условие е изпълнено.

Съгласно член 27, параграф 2 от Директива 2004/38 мерките, предприети от съображения, свързани с обществения ред или обществената сигурност, трябва да са в съответствие с принципа на пропорционалността и да се основават изключително на личното поведение на съответното лице. Мотиви, които са изолирани от конкретния случай и се опират на съображения за обща превенция, не се приемат.

Параграф 2 от член 27 от Директивата не допуска забрана за напускане на страната, ако: 1. тя се основава единствено на съществуването на данъчното задължение на дружеството, на което жалбоподателят е един от съуправителите, и само поради това му качество, а се изключва всякаква конкретна преценка на личното му поведение и без позоваване на каквато и да било заплаха, каквато то би представлявало за обществения ред; и 2. ако забраната за напускане на територията на страната не е подходяща да гарантира осъществяването на преследваната с нея цел и надхвърля необходимото за нейното постигане.

Дори да се предположи, че невъзможността да се събере разглежданото задължение представлява истинска, реална и достатъчно сериозна заплаха, която засяга основен интерес на обществото, запитващата юрисдикция следва да провери конкретно дали, от една страна, чрез лишаването на г-н Аладжов от възможността да упражнява част от своята професионална дейност в чужбина и чрез лишаването му по този начин от част от неговите доходи разглежданата забрана е подходяща, и от друга страна, дали тя е необходима за гарантирането на преследваното от нея събиране на данъка. Запитващата юрисдикция следва и да провери дали не съществуват други мерки, алтернативни на тази забрана за напускане на територията на страната, които биха били също толкова ефикасни с оглед на събирането на вземането, без да засягат свободата на движение. При необходимост сезираният национален съд следва да не приложи разпоредба от националното право, която противоречи на правото на Съюза, например като отмени прието въз основа на

такава разпоредба индивидуално административно решение.

Допустима е национална правна уредба, която позволява да се ограничи правото на гражданин на държава членка да пътува до друга държава членка, по-специално по съображението, че той е осъден с наказателна присъда в друга държава за пренасяне на наркотични вещества, при условие, че: 1. личното поведение на този гражданин представлява истинска, настояща и достатъчно сериозна заплаха, която засяга някой от основните интереси на обществото; 2. предвидената ограничителна мярка гарантира осъществяването на преследваната с нея цел и не надхвърля необходимото за нейното постигане; 3. тази мярка може да бъде предмет на ефективен съдебен контрол, позволяващ да се провери от фактическа и правна страна законосъобразността ѝ по отношение на изискванията на правото на Съюза.

Решение на Съда на ЕС по преюдициално запитване по дело C-430/10

Фактите: На 2 октомври 2008 г. г-н Христо Гайдаров, български гражданин, е осъден в Сърбия на лишаване от свобода за срок от 9 месеца за незаконно пренасяне на наркотични вещества. На 6 ноември 2008 г. българските власти получават по дипломатически път нота, в която се посочва това осъждане. На 13 ноември 2008 г. Директорът на Главна дирекция „Охранителна полиция“ при Министерство на вътрешните работи издава заповед съгласно чл. 76, т. 5 от Закона за българските лични документи (ЗБЛД), с която на г-н Гайдаров е наложена мярка за забрана за напускане на територията и за издаване на паспорт или заместващ го документ (бел. авт. за срок от две години, съгласно разпоредбата на закона). Тази заповед е връчена на заинтересованото лице на 16 септември 2009 г. – дата, на която то

вече е изтърпяло присъдата си в Сърбия и се е върнало в България. Г-н Гайдаров оспорва тази заповед пред Административен съд – София град, който отправя и преюдициалното запитване.

Решението: В настоящия случай е видно, че спорната заповед, издадена по отношение на г-н Гайдаров, се основава изключително на наказателната присъда, постановена срещу него в Сърбия, без да е налице каквато и да било конкретна преценка на личното му поведение. Предвид само на това обстоятелство Съдът достига до извода, че изложеното положение на жалбоподателя явно не отговаря на изискванията по член 27, параграф 2 от Директива 2004/38². Съдът отбелязва, че съгласно същата разпоредба наличието на предишни наказателни присъди не представлява само по себе си основание за автоматичното предприемане на мерки за ограничаване на упражняването на правото на свободно движение, нито пък, че това лице представлява действителна, настояща и достатъчно сериозна заплаха, която засяга основен обществен интерес и единствено с нея да може да се обоснове ограничение на правата, предоставени му от правото на Съюза.

Като гражданин на държава членка на ЕС г-н Гайдаров се ползва от гарантираното му право на свободно движение, което включва правото на гражданите на ЕС както да влизат в държава членка, различна от тази, от която произхождат, така и да напускат последната, като това право не е безусловно. Позволено е държавите членки да ограничат свободата на движение на граждани на Съюза и на членове на техните семейства само по съображения, свързани с обществения ред, обществената сигурност или общественото здраве. Понятието за обществен ред във всеки случай

² Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО

предполага, освен смущаването на обществения ред, каквото е всяко нарушение на закона, да е налице и действителна, настояща и достатъчно сериозна заплаха, която засяга основен обществен интерес.

Дерогирането от принципа на свободното движение на лицата, на което може да се позовава държава членка чрез налагането на мерки би било оправдано при изпълнението на следните три условия:

1. личното поведение на гражданина на ЕС да представлява истинска, настояща и достатъчно сериозна заплаха, която засяга някой от основните интереси на обществото - това означава, че за да са обосновани, мерките, приети по съображения, свързани с обществения ред или обществената сигурност, трябва да се основават изключително на личното поведение на въпросното лице, и че не се приемат мотиви за налагане на мерки, които са изолирани от конкретния случай или се опират на съображения за обща превенция. Запитващият съд обаче следва да направи необходимите изводи в това отношение въз основа на фактическите и правните обстоятелства по главното производство, които са мотивирали мярката, приета от административния орган.

2. предвидената ограничителна мярка да може да гарантира осъществяването на

преследваната с нея цел и да не надхвърля необходимото за нейното постигане. Съдът отбелязва, че съгласно неговата константна практика, мярка, ограничаваща правото на свободно движение, може да бъде обоснована, само ако зачита принципа на пропорционалност, т.е. да се определи дали посоченото ограничаване на правото на движение може да гарантира осъществяването на преследваната с него цел и дали то не надхвърля необходимото за нейното постигане.

3. тази мярка да може да бъде предмет на ефективен съдебен контрол, позволяващ да се провери от фактическа и правна страна законосъобразността ѝ по отношение на изискванията на правото на Съюза. Съдът изрично подчертава необходимостта лицето, на което е наложена подобна мярка, да разполага с ефективно право на обжалване по съдебен ред. Това обжалване трябва да позволи да се контролира от фактическа и правна страна законосъобразността на разглеждания акт по отношение на правото на Съюза. За да бъде ефикасно това обжалване по съдебен ред, е необходимо заинтересованото лице да може да се запознае с мотивите за взетото по отношение на него решение посредством прочита на самото решение или чрез изпращането на неговите мотиви по искане на това лице.

Фондация „Български адвокати за правата на човека“

Гр. София 1000
Ул. „Гурко“ № 3, вх. А, ет. 4
Тел.: 02/980 39 67
Тел./Факс: 02/980 66 33

e-mail: hrlawyer@blhr.org

www.blhr.org

Редактор на броя Полина Русинова. За изготвянето допринесоха адв. София Разбойникова, адв. Йорданка Бекирска и Милена Ванкова. Е-mail за връзка:
hrlawyer@blhr.org

© Всички права запазени

Публикуваният текст не обвързва Европейския съд по правата на човека, Съвета на Европа или Съда на Европейския съюз.

Настоящата публикация е осъществена с подкрепата на Институт „Отворено общество“ – София. Изложените в нея мнения и позиции принадлежат единствено на авторите на този материал. Те по никакъв начин не могат да се приемат за израз на мнения и позиции на Институт "Отворено общество" – София.

